

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

10
2023

08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
08.00.02 Makroiqtisodiyot
08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
08.00.06 Ekonometrika va statistika
08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
08.00.09 Jahon iqtisodiyoti

08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
08.00.11 Marketing
08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
08.00.13 Menejment
08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Qo'ng'irotboy Avezimbetovich

Elektron nashr. 714 sahifa, 30-oktyabr, 2023-yil.

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Rae Kvon Chung, Janubiy Korea, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston fanlar akademiyasi akademigi

Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari

Toshkulov Abduqodir Hamidovich, i.f.d., prof., TDU rektori

Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari

Sharipov Qo'ng'irotboy Avazimbetovich, t.f.d., prof., TDIU rektori

Oblamuradov Narzulla Naimovich, i.f.n., dotsent

Djumaniyazov Maqsud Allazarovich, Qoraqalpog'iston Respublikasi Tabiat resurslari qo'mitasi raisi

Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati

Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari

Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi iqtisodiy jinoyatlarga qarshi kurashish departamenti bo'limi boshlig'i

Eshov Mansur Po'latovich, i.f.d., prof., TDIU Akademik faoliyat bo'yicha prorektori

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU YoMMMB birinchi prorektori

Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori

Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., "O'IRIAM" ilmiy tadqiqot markazi direktori – prorektor

Yuldashev Maqsud Abdullayevich, p.f.d., prof., TDIU Moliya-iqtisod ishlari bo'yicha prorektori

Karimov Norboy G'aniyevich, i.f.d., prof., TDIU huzuridagi PKQTMO tarmoq markazi direktori

Hakimov Nazar Hakimovich, f.f.d. TDIU profesor

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TMI professori

Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU Marketing kafedrasida professori

Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori

Aliyev Bekdavlal Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., prof., Atrof-muhit va tabiatni muhofaza qilish texnologiyalari ilmiy-tadqiqot instituti

Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d., "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Musyeva Shoira Azimovna SamDu IS instituti professori

Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d., Toshkent arxitektura-qurilish universiteti katta o'qituvchisi

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., TDIU dotsenti

Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Nomozova Qumri isoyevna Geologiya fanlari universiteti "Iqtisodiy geologiya" kafedrasida dotsenti

Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU Ilmiy tadqiqotlar va innovatsiyalar departamenti rahbari

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU huzuridagi PKQTUMOTMXHB mutaxassis

Ekspertlar kengashi:

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Imomqulov To'liq Burxonovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

MUNDARIJA

Qishloq xo'jaligida innovatsion xizmatlar infratuzilmasini rivojlantirishning nazariy asoslari.....	8
Sharipov Kongratbay Avezimbetovich , professor, Zaynutdinova Umida Djalalovna , dotsent	
O'zbekiston-Turkiya do'stligi azaliy qadryatlarimiz zaminida yashab kelmoqda.....	13
O'sman Mesten , Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya-O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari	
O'zbekistonda turizm sohasining rivojlanishini davlat tomonidan	
qo'llab-quvvatlash mexanizmini takomillashtirish.....	15
Akkulov Abdulaziz Uralboyevich , mustaqil tadqiqotchi	
O'zbekiston Respublikasini "Yashil" iqtisodiyotga o'tish istiqbollari. Muammolar va yechimlar.....	19
Mirzayev Bexruz Abdulla o'g'li , doktorant	
Mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda "Yashil" iqtisodiyotning o'rni.....	26
Sevara Yaxshimuratova Rustam qizi , assistent-o'qituvchi	
Sanoat barqarorligini ta'minlashda yashil energetikaning o'ziga xos xususiyatlari.....	29
Kadirov Abdumalik Matkarimovich	
Republikamizda "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishda agroxizmatlarni	
rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari.....	36
Mirzayev Q. J. , i.f.d., professor; Jonuzokov M. K. , assistent o'qituvchi	
"Yashil" obligatsiyalarni muomalaga chiqarishning nazariy va amaliy jihatlari.....	40
E. I. Nosirov , i.f.n., dotsent	
Turizm sohasidagi loyihalarni kreditlash amaliyotini takomillashtirish.....	46
Matkabulova Dilorom Xalilullayevna , PhD	
Koreya Respublikasida yashil (eko) turizmning rivojlanish yo'nalishlari va muammolari.....	51
Islomova Dilrabo Salomovna , kafedra assistenti	
Moliyaviy menejment tizimini transformatsiyalashda raqamli marketing	
samaradorligini baholashning nazariy yondashuvlari.....	55
Sobirjonov Sanjar Sobirjonovich , PhD, dotsent	
Samarqand viloyati ekologik turizm salohiyatidan samarali	
foydalanish asosida ekoturizm klasterlarini shakllantirish.....	62
Abduraxmanova Aqida Fayzulla qizi , i.f.b.f.d.; Axrorov Farxod Baxriddinovich , i. f. n.; Xo'jamov Bobur , tadqiqotchi	
Ichki turizmni rivojlantirishda davlatning o'rni.....	68
Dehqonov Burxon Rustamovich , tayanch doktorant	
O'zbekistonda turizm sohasini rivojlanishiga global trendlarning ta'siri.....	72
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich , i.f.d., professor	
Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending	
to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan.....	79
Karimova Aziza Maxomadrizoyevna , PhD, docent; Maqsudov Orif Shakirovich , assistant	
Islomiy moliya instrumentlari (muzoraba va mushoraka) va ularni tijorat banklarida qo'llash.....	84
Madraximova Gulasal , dotsent; Safarova Nasiba , magistrant	
Mamlakatimizda "Yashil" iqtisodiyot asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashning o'ziga xos jihatlari.....	90
Mustafaqulov Yangiboy Bo'riqulovich , Todjimamatova Mashhura Erkinovna ;	
Nurmatova Hilola A'zamovna ; Berdieva Aziza G'anisher qizi ; Egamberdieva Oydin Abror qizi	
Ways to Improve the Green Recovery in Uzbekistan by Investment and Trade.....	97
Nurbek Khalimjonov , assistant	
Evaluating the Path Towards Sustainable Tourism Development in the Republic of Uzbekistan.....	102
Khusniddin Egamnazarov	
Nexus Between Climate Change and Energy Consumption in Uzbekistan: A Time Series Analysis.....	106
Sarvar Mamasoliyev ; Shodiyor Toxirov	
O'zbekistonda mice turizmini barqaror rivojlanishida qulay infratuzilma.....	112
Xalimova F. N. , katta o'qituvchi	
Ichki turizmni rivojlantirishning ilg'or xorijiy tajribasi va uni	
O'zbekistonda qo'llashning iqtisodiy afzalliklari.....	115
Matkarimov Jahongir Shamuratovich , mustaqil tadqiqotchi	
Agroturizmni rivojlantirish orqali hududlarning barqaror rivojlantirish imkoniyatlari.....	122
Jo'rayeva Nargiza Abduvohidovna , kafedra dotsenti	
Turizm sektorida milliy hunarmandchilik mahsulotlarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	126
Xushnazarova Maxzuna Gulamdjanovna , kafedra assistenti	
Роль религиозного туризма в экономике Узбекистана.....	132
Рахимова Дилфуза Мирзакасимовна , преподаватель	
Turistik sanoatining investitsion jozibadorligini boshqarish va samaradorligini baholash.....	139
Sa'dullayeva Gulnoza Sodiq qizi , PhD	

Turizmga innovatsiyon texnologiyalarni joriy qilish shart sharoitlari	144
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li , doktorant	
O'zbekistonning "yashil iqtisodiy strategiyasi" va uni amalga oshirishning asosiy yo'nalishlari	147
Bekmirzayev Mirzoxid Adashaliyevich , dotsent	
An Analysis of the Structure of Trade Between China and Uzbekistan	150
Cao Gang , PhD Candidate	
"Daka-Tex" MCHJ XKning marketing faolyatining takomillashtirish.....	160
Musyeva Shoirazimovna , kafedra professori	
Mamalakat iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda oziq-ovqat xavfsizligining o'rni.....	164
Ibragimov G'ayrat Ablalulovich , PhD; Shukurova Nilufar Qahramonova , tadqiqotchi;	
Umirov Islombek Furkatovich , tadqiqotchi; Tojiqulov Samandar Orufjon o'g'li , tadqiqotchi	
MDH davlatlarida chorva va parandachilik o'sish dinamikasi	169
Abidov Abdujabbor Abduxamidovich , t. f.n., dotsent	
Tijorat banklarida foiz stavkaning likvidlikka ta'siri	179
Berdiyarov Baxriddin Tavasharovich , iqtisodiyot fanlari doktori, professor	
O'zbekiston moliya bozorini jahon moliya bozoriga integratsiyalashuvining dolzarb masalalari	186
Burxanov Aktram Usmanovich , i.f.d., prof.; Xudoyqulov Xurshid Xurramovich , i.f.d., prof.	
O'zbekiston Respublikasining Jahon savdo tashkilotiga a'zo bo'lishiga oid	191
Ruzibayev Jahongir Nodirovich	
O'zbekistonda ikkilamchi qimmatli qog'ozlar bozori hozirgi holati tahlili.....	194
Ro'ziqulov Abdimo'min Qussam o'g'li , mustaqil izlanuvchi	
Raqamli texnologiyalar orkali turizm industriyasini rivojlantirish usullari	200
R. P. Zarikeyev , mustaqil doktorant	
Korxona iqtisodiy xavfsizligini ta'minlashda inson resurslaridan foydalanish amaliyoti	206
Abdualimov Ashraf Qurbonaliyevich , doktorant	
Oliy ta'lim muassasalarida to'lov-kontrakt shakli mablag'lari bo'yicha xarajatlar	
va ular hisobining amaldagi holati	211
Abdujalilova Dilnoz Abdusattorovna , doktorant	
O'zbekistonda oziq-ovqat bozori nazariy tahlili.....	216
Abduraxmanova Zuxra Toxir qizi , doktorant	
Sug'urta munosabatlarini takomillashtirishning istiqbollari	221
Abduturapova Dildora Farxodjon qizi , doktorant	
Functions of Management in Education and Its Significance	231
Akhatova Shakhnoza Akram kizi , teacher	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini moliyalashtirishni yangicha	
usullarini o'rganishning ayrim dolzarb masalalari	235
Ametov Quvondik Mamatjanovich , mustaqil izlanuvchi	
Yog'-moy sanoati korxonalari kapitali rentabelligini oshirish yo'nalishlari.....	238
Amirzoda Hamrayev , katta o'qituvchi	
Banklararo to'lov tizimini raqamli iqtisodiyotdagi rolini oshirish choralari	244
Amonov Alisher , o'qituvchi	
Baholash faoliyatini raqamlashtirish istiqbollari.....	248
Bobirjon Aktamov , katta o'qituvchi	
Marketing xizmati samaradorligini baholashda PEST tahlil usulining ahamiyati va qo'llash imkoniyatlari	253
Boyjigitov Sanjarbek Komiljon o'g'li , katta o'qituvchi	
Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarining vujudga kelish zarurati, umumiy hisobotlarining tuzilishi	
va O'zbekistonning MHXSga o'tishida vujudga keladigan muammolar va ularni bartaraf etishning istiqbolli	
yo'nalishlari	259
Djurayeva Iroda Bahrom qizi , doktorant, o'qituvchi	
Samaradorlikni korxona iqtisodiyotida tutgan o'rni	265
Fayziyeva Nilufar Shuxrat qizi , PhD, katta o'qituvchi	
Avtomobil transporti korxonalarida amortizatsiya xarajatlari va uning hisobini takomillashtirish masalalari...	269
G'anibayev Ilxomjon Shokiraliyevich , doktorant	
Turistlar statistik hisobini olib borish bo'yicha xalqaro standartlar va tajribalar tahlili	275
Jumanova Zilola To'ychiyevna , doktorant	
Tijorat banklari ipotekali kreditlarining qaytuvchanlik holatini barqarorlashtirish choralari	280
Jumayev Muzaffar Mahmud o'g'li , kafedra o'qituvchisi	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni	
amalga oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish.....	284
M. Samiyeva , kafedra assisenti	
Assessment of the Economic Effectiveness of the Railway Transport System	288
Mannonov Shahruhmirza Abdurashidovich , independent researcher	
O'zbekistonda mikromoliya tashkilotlarining iqtisodiy faoliyat samaradorligini oshirish yo'llari.....	294
Nazarova Muslima Nazarovna , PhD, i.f.f.d., katta o'qituvchi	

Mamlakatimizda xizmat ko'rsatish sohasini rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari.....	301
Odilov Dilshodjon Tulqinovich	
O'zbekistonda paxtachilik majmuasining iqtisodiy samaradorligini oshirish	307
Xoliqov Tolibjon Luptullaevich , kafedra assistenti	
Ta'lim tizimi boshqaruvida "time menejmenti" texnologiyalarini qo'llash.....	311
Radjabova Gavxar Umarovna , kafedra dotsenti	
Improving Trade Effectiveness Through Merchandising: Theory and Practice	316
Ravshan Aliyevich Allayorov , Associate Professor	
An'anaviy moliya tizimidagi yangi yondashuv va yechimlar	319
Abrorov Sirojiddin , PhD; Bunyod Usmonov , PhD	
Ijtimoiy fondlar va maqsadli jamg'armalar faoliyatini takomillashtirish.....	325
Samiyeva Gulnoza Toxirovna , PhD, i.f.f.d.	
Tikuv-trikotaj korxonalarining brend jozibadorligini marketing strategiyalari asosida oshirish.....	332
Sh. Sh. Ziyayeva , katta o'qituvchi	
Surxondaryo mintaqasining ekoturizm salohiyati nuqtayi nazaridan baholash	337
Soatov Yusuf Xo'jayor o'g'li , mustaqil tadqiqotchi	
Совершенствование учета неиспользованных основных средств в Республике Узбекистан.....	340
Усманов Фаррух Обитжонович , научный сотрудник кафедры	
An'anaviy moliya tizimining metodologik muammolari, shuningdek moliya tizimida yuz beruvchi inqirozlar va ziddiyatli vaziyatlarning yuzaga kelish sabablari	348
Xabibullayev Dadajon Ro'ziboyevich , stajor tadqiqotchi	
Dehqon xo'jaliklarida mahsulot yetishtirish samaradorligini oshirishda tomorqa xizmati klasterlarini takomillashtirish	355
Xamrayeva Sayyora Nasimovna , kafedra professori; Ochilova Nargiza Akramovna , doktorant	
Transport xizmatlari bozorida marketing faoliyatini mexanizmlarini rivojlanishining asosiy tamoyillari	360
Nosirov Javlonbek Jamoliddin o'g'li , doktorant; Raxmatov Ziyodullo Nosirovich , dotsent	
BMT Barqaror rivojlanish maqsadlari doirasida kambag'allikni qisqartirish va oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash masalalari.....	363
Yusupov M. S. , PhD	
Мировые финансовые центры точки роста экономики	369
Абдуллаев Анвар Фархадович , PhD., доцент кафедры	
XX asr jadid ma'rifatparvarlari Abdurahmon Toshkandiy va Abdulla Avloniy ijtimoiy qarashlaridagi umumiylik va xususiylik	375
Abrorxon Asatulloev Asatulloevich , PhD	
Математическое обоснование вычисления моды и медианы в статистике.....	379
Бердикулова Ирода Райимкуловна , старший преподаватель; Усманов Шахзод Шохрухович , студент	
Yirik soliq to'lovchi korxonalar faoliyatini rag'batlantirishda soliq ma'murchiligining istiqbollari.....	390
G'aniyev Shaxriddin Vohidovich , i. f. d., Saipnazarov Sherbek Shaylavbekovich , PhD	
Sog'lomlashtirish turizmi klasterlari faoliyatida innovatsion faoliyatni boshqarishning kross-innovatsiyalar asosidagi modeli	395
G'ofurov Azizbek Umarjonovich , mustaqil tadqiqotchi	
Tijorat banklari faoliyatidagi kredit risklarini boshqarishni takomillashtirish yullari.....	400
J. Y. Isakov , i.f.d, professor	
Mehnat bozorining raqamlashgan iqtisodiyotdagi statistik masalalari.....	405
A. Abduvohidov , i. f.d., professor	
Davlat oliy ta'lim tashkilotlarida xarajatlar hisobini yuritish.....	407
Karayev Payzillaxon Yusufxonovich , PhD	
Актуальная ситуация в сегменте теневой экономики в Республике Узбекистан.....	412
Кошанов Абдимурат , независимый исследователь	
O'zbekistonda moliyaviy hisob va hisobotni MHXSlariga transformatsiya qilishda asosiy vositalar hisobini tashkil etish masalalari	416
Qurbonova Shaxrinoz , doktorant	
Erkin iktisodiy hududlarda investitsion faollikni oshirish masalalari.....	420
Qilicheva Kamola Muzaffarovna , mustaqil tadqiqotchi	
Mahalliy byudjetlar xarajatlari ijrosining samaradorligini oshirish masalalari (Jizzax viloyati misolida).....	425
Mamayusupov Omonulla Mamatqulovich , erkin izlanuvchi	
Sug'urtada assistans xizmatlarini takomillashtirish	433
Maxmudov A. M.	
Цифровизация бухгалтерского учета.....	439
Мирсодикова Дилобар Дилшод кизи , самостоятельный соискатель	
Maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini rivojlantirishning moliyaviy mexanizmini takomillashtirish.....	445
Nasrova Kamola Ravshanovna , PhD	
Повышение эффективности депозитной политики в коммерческих банках.....	451
Нуриллаев Рахмат Ярашевич , к.с.х.н., доцент; Нуриллаев Шердил Жамолiddin угли , магистр	

Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari.....	456
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Uy-joy fondi boshqaruvini samarali tashkil etish	460
Berdiyeva Dilfuza Axatovna , PhD, dotsent	
Экономика знаний как высший ступень развития инновационной экономики	466
Хасанхонова Нодира Исаметдиновна , PhD	
Kichik biznes subyektlarini samarali investitsiyalashning ilg'or xorijiy davlatlar tajribasi.....	471
Ruziyeva Dilobar Isomjonovna , iqtisod fanlari nomzodi	
Davlat-xususiy loyihalarining mazmun-mohiyati, ilmiy-nazariy asoslari	481
Suleymanov Farrux Raximjonovich , mustaqil izlanuvchi	
Комплексный анализ хозяйственно-экономической деятельности и устойчивости АО "Узавтосаноат"	487
Туйчиев Комилжон Лазизович , доцент кафедры	
Экономическая сущность и важность повышения эффективности	
производства каракулеводческой продукции.....	493
Тулкин Хайтмуродович Фармонов , профессор; Нуриллаев Жамолiddин Ярашевич , докторант	
O'zbekistonda tijorat banklari emission operatsiyalarining dolzarb masalalari	499
O'ktamova Nozima Narzulla qizi , PhD, kafedra dotsenti	
Инновационные методы энергосбережения как способ повышения	
конкурентоспособности предприятия	503
Хамдамова Гавхар Абсаматовна , к.э.н., профессор	
Hudud sug'oriladigan yerlarida suv resurslaridan foydalanish holati tahlili	508
Shoxujayeva Zebo Safoyevna , i. f.n., professor, katta ilmiy xodim	
Hududlarning moliyaviy-investitsion salohiyatini oshirishning nazariy va amaliy jihatlarini	513
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi , kafedra dotsenti i.f.d.	
Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda xodimlar faoliyatining axborot tizimlarini samarali tashkil qilish.....	521
Yuldashev Furqat Nurilloevich , doktorant	
O'zbekistonda raqamli iqtisodiyoti sharoitida elektron biznesni rivojlantirish yo'llari	524
Boboqulov Sanjar Baxronkulovich , PhD; Akramov G'ayrat Otabek o'g'li , talaba	
An Analysis of Green Taxation and Its Effect on Economic Growth	530
Fayzieva Nargiza Rabimovna , PhD	
Kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishning nazariy jihatlarini	537
Qurbonov Jasurbek Pozilovich , kafedra dotsenti	
Raqamli iqtisodiyot sharoitida turizm industriyasining rivojlanishi va istiqboli	540
Abdulxakimov Zuxrali Tursunaliyevich , PhD, kafedra dotsenti	
O'zbekistonda energetika korxonalari faoliyatida korporativ	
boshqaruvining baholash usullarini tahlili.....	544
Abduraxmonova Zarina Muysinjonovna , mustaqil tadqiqotchi	
O'rta Osiyo davlatlarida rekreatsiya turizmi.....	548
Shaymanova Nigora Yusupovna , doktorant	
Korxona investitsiyalari xususidagi ilmiy-nazariy yondashuvlar va qarashlar evolyutsiyasi.....	552
Eshqo'ziyev Oxunjon Oybek o'g'li , doktorant	
O'zbekiston sanoatining rivojlanish tendensiyalari, muammo va yechimlari.....	559
Shavqiyev Erkin , i. f. n.	
"Yashil iqtisodiyot"ga o'tish zaruriyati, dastaklari va uning o'ziga xos tamoyillari	565
Berdiyev Baxtiyor Sodiqovich , kafedra dotsenti	
Innovatsion faoliyatni rivojlantiruvchi omillar va ulardan samarali foydalanish yo'nalishlari	571
Ashurov Maxammadjon Sotvoldiyevich , i.f.n., kafedra dotsenti	
Ijtimoiy tarmoqlar analitikasi.....	576
S. Qulmatova , PhD, dotsent	
Analysing the Functioning of Enterprise Management in the Context of Institutional Reforms	581
Kurpayanidi Konstantin Ivanovich , Professor	
Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishi samaradorligini baholash	586
Ruxsatova Rushana O'ktamovna , erkin tadqiqotchi	
Soliq tushumlarini prognozlashtirish modellarini qurishning klassik va intellektual usullari	593
Narmanov Ulug'bek Abdugapparovich , PhD; Maqsudov Azamat Maqsud o'g'li	
Kompaniyani samarali boshqarishda marketingning o'rni va uning tamoyillarini qo'llash istiqbollari.....	598
Usmonova Dilfuza Ilhomovna , kafedra dotsenti	
Экономическая безопасность и факторы влияющие на неё.....	602
Абдишукуров Шерзод Шавкат угли , научный сотрудник	
Oliy ta'lim muassasalarining moliyaviy manbalari bo'yicha xarajatlar hisobi va uni takomillashtirish.....	608
Artikov Kurbonazar Amonovich , mustaqil ilmiy tadqiqotchi	
Innovatsion iqtisodiyot sharoitida inson kapitaliga yo'naltirilgan investitsiyalarning ahamiyati.....	614
Asamxodjaeva Shoirra Shukurullaevna , katta o'qituvchi	

Перспективы развития инноваций и роль стартапов: зарубежный опыт, проблемы и решения.....	618
Ачилова Ширин Шавкат кизи , старший преподаватель	
Tijorat banklari tomonidan jismoniy shaxslarni kreditlashda garov ta'minotini takomillashtirish	622
Bazarova Nigora Ravshanovna , kafedra dotsenti	
Sug'urta tashkilotlari investitsiya faoliyatini boshqarish masalalari	627
Kenjayev Ilhom G'iyozovich , iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)	
Organizational Factors Influencing Leadership Styles and Procurement Outcomes	632
Saidakhmedov Islomjon Uligbekovich , Scientific researcher	
Tijorat banklari faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish yo'llari	637
Mirpulatova Luiza Mansurovna , doktorant	
Tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik tahlillari.....	642
Norov Akmal Ruzimamatovich , DSc, kafedra professori	
Tijorat banklarida kreditlash amaliyotini takomillashtirish yo'llari	649
Norova Nozima Nabiyeвна , katta o'qituvchi	
Hufiyona iqtisodiyotni qisqartirish orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish mexanizmlari	657
Pardayev Ilhomjon G'ulom o'g'li	
Jahondagi kuzatilayotgan globallashuv va tabiatdagi o'zgarishlar oqibatida kelib chiqayotgan turli xatarlardan himoya qilishda sug'urta tashkilotlari oldida turgan vazifalar ("O'zbekinvest" EISK AJ misolida).....	661
Sayfullo Mirzoyev	
International Experiences on Restoration of Financial Stability Through Indicators in Commercial Banking Sector	666
Solijonova Muxlisa Azamatovna	
Pensiya yoshining pensiya ta'minoti tizimiga ta'siri.....	668
Tursunov Jaxongir Pulatovich , DSc	
Mamlakat iqtisodiyotini islom moliya instrumentlari orqali rivojlantirish istiqbollari.....	673
Xalikov Ulug'bek Rustamovich , PhD	
Sug'urta kompaniyalari va tijorat banklari integratsiyalashuv jarayonini zarurligi va ahamiyati.....	678
Xudoyberdiyeva Sadoqat Abdumannonova , mustaqil izlanuvchisi	
Qishloq xo'jaligi korxonalarini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning innovatsion menejment tamoyillari... 683	
Shaniyazova Zamira Oralbayevna , PhD	
Тенденции развития жилищного строительства.....	688
Алиева Зилола Маматвалиевна , доцент кафедры	
Tadbirkorlik subyektlarini moliyalashtirishning innovatsion usullari.....	692
Shakirova Nigora Axralovna , kafedra dotsenti v.b.	
Nodavlat notijorat tashkilotlari mablag'larining shakllanishi va nazorat qilinishi.....	698
Xusanov Nishonboy Abdusattarovich , filologiya fanlari doktori, professor	
Спиртные напитки - вред здоровью	702
Кариева Халима Икромжоновна , старший преподаватель кафедры	
Importance of Social Infrastructure Development in Rural Areas	706
Munisa Alimova	
Davlat xizmatida agile loyiha boshqaruvi texnologiyasidan foydalanish	709
Isaqova Zebo Murodovna , f.f.n. (PhD), tadqiqotchi	

TIJORAT BANKLARINING TADBIRKORLIK SUBYEKTLARINI KREDITLASH METODOLOGIYASINING EKONOMETRIK TAHLILLARI

Norov Akmal Ruzimamatovich

DSc, TDIU "Bank ishi va investitsiyalar" kafedrası professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasining ekonometrik modellar usullaridan keng foydalanilgan holda amaliy taklif va tavsiyalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: tijorat bank, kreditlash amaliyoti, kreditlash mexanizmi, bank xizmatlari, depozit siyosati, bank daromadi, bank xarajati.

Abstract: This article presents practical proposals and recommendations for the methodology of lending by commercial banks to business entities in the Republic of Uzbekistan with the widespread use of econometric models.

Key words: commercial banking, lending practice, lending mechanism, banking services, deposit policy, bank income, bank value.

Аннотация: В статье анализируется практическая ситуация использования цифровых технологий в повышении эффективности коммерческих банков Узбекистана и выявляются проблемы. Представлены практические предложения и рекомендации по путям устранения выявленных проблем и повышения эффективности использования цифровых технологий.

Ключевые слова: коммерческий банкинг, экономическая эффективность, цифровые технологии, индекс рентабельности, зарубежный опыт.

KIRISH

Jahondagi rivojlangan davlatlar tajribasiga ko'ra, tadbirkorlik subyektlari faoliyatini moliyalashtirishning asosiy yo'nalishi tijorat banklari tomonidan kreditlash hisoblanadi. Aksariyat rivojlangan mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlarning YalMdagi ulushi 70-75 foizni tashkil etadi. Iqtisodiyotda band aholining asosiy qismi ham shu sohada band bo'lib, ular Yaponiyada 70 foizni, AQShda 80 foizdan ko'proqni tashkil qiladi. Tadbirkorlik subyektlari faoliyatining 90 foizgacha qismi tijorat banklarining kreditlari hisobidan moliyalashtiriladi¹. Bugungi kunda tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlari faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash va rivojlantirish hamda kreditlash bo'yicha ilg'or innovatsion bank xizmatlarini qo'rsatish va taklif etish borasida sog'lom raqobat muhiti takomillashmoqda.

Mamlakatimizda olib borilayotgan bank sohasidagi islohotlarning asosiy maqsadi ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, xizmat turlarining jozibadorligini oshirish, iqtisodiy o'sish barqarorligini ta'minlash, bank va tadbirkorlik subyektlari o'rtasidagi iqtisodiy munosabatlarni optimallashtirishdan iborat. Xususan, "...Respublikamiz bank-moliya tizimini isloh qilish mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda bank tizimining rolini oshirish imkonini berdi. Shu bilan birga ko'rsatilayotgan bank xizmatlari sifatini yanada oshirish hamda tadbirkorlik subyektlari bilan to'laqonli hamkorlik munosabatlarini o'rnatish uchun tijorat banklarining ish uslublarini tubdan yaxshilash aholi va xo'jalik subyektlarining bank tizimiga ishonchli institutsional hamkor sifatida qarashlarini mustahkamlash"² vazifalari belgilab berilgan. Yuqoridagi vazifalar ijrosini ta'minlash tijorat banklarining kreditlash amaliyotini o'rganish zaruratini oshirib, mazkur sohaning nazariy, uslubiy va huquqiy asoslarini takomillashtirishni talab etmoqda.

1 Обзор сферы услуг Западных стран. www.export.by/act/doc@mode, [http://aftershock.news.](http://aftershock.news: Politeconomica. ru/feb 2013/malyj – biznes.)

2 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentyabrdagi "Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3270-sonli qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.09.2017 y., 07/17/3270/0004.

Dissertatsiya tadqiqoti O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni³, 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni⁴, 2019-yil 5-martdagi PQ-4224-son "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori⁵, 2018-yil 23-martdagi PQ-3620-son "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori⁶, 2018-yil 23-martdagi PQ-3620-son "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori va 2017-yil 12-sentyabrdagi PQ-3270-son "Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori hamda mazkur sohaga tegishli boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilab berilgan muhim vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmlarini amalga oshirishda jismoniy shaxslarga, xo'jalik yurituvchi subyektlarga va boshqa yuridik shaxslarga kreditlar berish jarayoni hisoblanadi. Ushbu mexanizmni takomillashtirish uchun tijorat banklari samaradorlik, qulaylik va risklarni boshqarishni oshirishga qaratilgan turli chora-tadbirlarni amalga oshirishi mumkin⁷.

Xususan, osiyolik iqtisodchi olim R. Rajan, bank va moliyaviy tashkilotlar tomonidan kreditlarni olish, kredit riskini va banklarning iqtisodiy rolini tadqiq qilish bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan. U haqiqatan ham bank va moliya sohasida keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan va kreditlash mexanizmi, kredit bozorlari va moliyaviy tartibga solish kabi turli jihatlariga e'tibor qaratgan⁸. Uning ilmiy-tadqiqot ishlariga qo'shgan hissalari bank tizimlarining faoliyati, iqtisodiy taraqqiyotda kreditning o'ri va samarali moliyaviy tartibga solishning ahamiyati haqida qimmatli ma'lumotlar berdi.

Iqtisod bo'yicha nobel mukofoti sovrindori J. Stiglits o'z ilmiy izlanishlari orqali bank va moliya sohasiga katta hissa qo'shgan. Olim bank faoliyatining turli jihatlarini, jumladan, kreditlash amaliyoti, risklarni boshqarish va tijorat banklarining iqtisodiy rivojlanishdagi o'ri bo'yicha ko'plab tadqiqotlarni nashr etgan⁹.

Olim kredit amaliyotida axborot assimetriyasi, moliyaviy inqirozlarning bank sektoriga ta'siri va inklyuziv iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda banklarning roli kabi masalalarni batafsil yoritib bergan. Uning tadqiqotlari zamonaviy iqtisodiyotda bank tizimining faoliyati va ahamiyatini tushunishimizga katta ta'sir ko'rsatgan.

Taniqli iqtisodchi Kristin Lagard o'z tadqiqotlarida moliyaviy tizimlarning turli jihatlarini, jumladan, kreditlash mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan bank qoidalari va siyosatlarini bo'yicha qimmatli tushunchalar bergan. Tadqiqotchining ilmiy hissasi moliyaviy barqarorlik, me'yoriy-huquqiy bazalar va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda tijorat banklarning roli kabi mavzularga e'tibor qaratgan¹⁰. Shuningdek, Lagard kreditlash mexanizmlari va ularning barqaror iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashdagi ahamiyati atrofidagi munozaralar va siyosiy munozaralarni shakllantirishda muhim rol o'ynadi.

Evropalik iqtisodchi olimlar Ross Levin va L. Levinlar o'zining keng ko'lamli tadqiqotlari bilan bank va moliya tizimlari sohasiga katta hissa qo'shgan.

Tadqiqotchilarning asosiy tadqiqotlarida bank raqobati va kreditlash natijalari o'rtasidagi bog'liqlik, kredit olish imkoniyatlarini yaxshilashda moliyaviy innovatsiyalarning o'ri, me'yoriy-huquqiy hujjatlarning kreditlash samaradorligiga ta'siri kabi mavzular o'rganilgan¹¹. Ularning tadqiqotlari bank tizimlarining faoliyati va turli omillarning kreditlash mexanizmlariga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida qimmatli tushunchalar bergan. Ularning ilmiy ishlanmalari kreditlash dinamikasi va uning iqtisodiy o'sish va barqarorlikka ta'sirini tushunishga qo'shgan hissasi uchun keng e'tirof etilgan.

3 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>.

4 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi farmoni. <https://lex.uz/docs/4811025>.

5 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-martdagi PQ-4224-son "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori. <https://lex.uz/docs/4281729>.

6 O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-martdagi PQ-3620-son "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/3593541>.

7 Alloyo, Peter M. "The effect of credit reference bureaus on the financial performance of commercial banks in Kenya." (2013).

8 Rajan, Raghuram. "Competitive monetary easing: is it yesterday once more?." *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies* 8.1-2 (2015): 5-16.

9 Stiglitz, Joseph E. *Economics for an imperfect world: Essays in honor of Joseph E. Stiglitz*. MIT Press, 2003.

10 Lagarde, Christine. "Economic inclusion and financial integrity—An address to the conference on inclusive capitalism." speech presented at the Conference on Inclusive Capitalism. Vol. 27. 2014.

11 Laeven, Luc, and Ross Levine. "Bank governance, regulation and risk taking." *Journal of financial economics* 93.2 (2009): 259-275.

Xorijlik iqtisodchi olim Torsten Bek bank va moliya sohasida turli mavzularda keng qamrovli tadqiqotlar olib borgan hamda bank raqobati, kreditlash mexanizmlari va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratgan.

Shuningdek, u iqtisodiy rivojlanishni rag'batlantirishda moliya institutlarining rolini va umumiy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda samarali kreditlash mexanizmlar, bank tizimlari dinamikasi, kreditlash amaliyoti va ularning makroiqtisodiy natijalarga ta'siri haqida qimmatli ma'lumotlarni taqdim etgan¹². Olim tadqiqotlarida bank raqobati va kreditlash mexanizmlari iqtisodiy ko'rsatkichlarni qanday shakllantirishini va moliya sektori-dagi islohotlarning iqtisodiy rivojlanish strategiyalari uchun muhim natijalarini taklif qilgan.

Shuningdek, ko'plab xorijlik olimlar o'z tadqiqotlarida tijorat banklari tomonidan kreditlash mexanizmini takomillashtirishning ta'sirlarini ekonometrik modellashirishgan.

Jumladan, taniqli iqtisodchi olimlar S. Slaessens va N. Xorenlar banklar tomonidan kreditlash mexanizmi bo'yicha tadqiqotlarida ekonometrik modellardan foydalangan. Ular tadqiqotlarida bog'liq o'zgaruvchilar sifatida bank krediti, kreditlarning o'sishi va kreditlash hajmi kabi qaram o'zgaruvchilarga e'tibor qaratgan bo'lsa mustaqil o'zgaruvchilar sifatida bank kapitallashuvi, makroiqtisodiy sharoitlar va moliyaviy bozor o'zgaruvchilarining kreditlash mexanizmi kabi omillarni tanlagan¹³. Ekonometrik modellar sifatida panel ma'lumotlar modellari, instrumental o'zgaruvchan yondashuvlar va dinamik panel modellaridan keng foydalangan¹⁴. Tadqiqotchilar ushbu ekonometrik modellar va usullardan foydalangan holda banklarning kreditlash faoliyatiga ta'sir etuvchi omillar haqida tushuncha berdilar, bu esa kreditlash mexanizmi hamda uning hal qiluvchi omillarini yaxshiroq tushunishga yordam bergan.

Taniqli iqtisodchi olimlar I. Hasan va F. Molyneuxlar banklar tomonidan kreditlash mexanizmining turli jihat-lari bo'yicha tadqiqotlar olib borgan. Ular ekonometrik modellarni ishlab chiqishda bog'liq va mustaqil o'zgaru-vchilar o'rtasidagi munosabatni o'rganishda panel ma'lumotlar modellari ko'ndalang kesimdagi va vaqt seriyali o'zgarishlarni tahlil qilishda yordam bergan. Ushbu ekonometrik modellar va usullardan foydalangan holda, Hasan va Moluneyx bank kreditlari, kredit riski va umumiy kreditlash mexanizmiga ta'sir qiluvchi omillarni tus-hunishga hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari kreditlash xulq-atvorini belgilovchi omillarni va turli omillarning bank sektori barqarorligi va samaradorligiga potensial ta'sirini aniqlash imkonini bergan.

Taniqli yevropalik iqtisodchi olimlar D. Amel va K. Barnslar o'z tadqiqotlarida ekonometrik modellashirig-anda bog'liq va mustaqil o'zgaruvchilar sifatida qarzlarning o'sishi, foiz stavkalari va kredit sifati kabi qaram o'zgaruvchilarni o'rganib chiqdilar. Ushbu o'zgaruvchilar banklar tomonidan berilgan kreditlar hajmidagi o'zgari-shlarni, kreditlar taklif qilinadigan stavkalarni va kreditlarning samaradorligi yoki sifatini tanlagan¹⁵. Amel va Barns kreditlarning o'sishi, foiz stavkalari va kredit sifatiga ta'sir qiluvchi omillarni tushunishga hissa qo'shdilar. Ularning tadqiqotlari kreditlash xulq-atvorini belgilovchi omillar va turli omillarning kreditlash mexanizmiga ta'siri amaliyotga tadqiq etgan.

Iqtisodchi olimlar R. Rajan va L. Zingaleslar banklar tomonidan kreditlash mexanizmini ta'sir etuvchi omillar sifatida bank krediti, kreditlarning o'sishi va kreditlash standartlarini ko'rib chiqdilar. Bu o'zgaruvchilar kredit faoliyatining turli jihatlarini aks ettirgan va banklar tomonidan berilgan kreditlar hajmi, vaqt bo'yicha kreditlarning o'sish sur'ati, kreditlarni baholash va tasdiqlashda qo'llaniladigan mezon va standartlarni qamrab olgan. Shun-ingdek, ekonometrik modellashirilganda ular bankning o'ziga xos xususiyatlari, bozor tuzilishi, tartibga soluvchi muhit va makroiqtisodiy o'zgaruvchilar kabi omillarni mustaqil o'zgaruvchilar sifatida ko'rib chiqdilar. Olimlar tadqiqotlarida bozor tuzilishi bank sanoatining raqobatbardosh landshaftini, normativ muhit bank faoliyatini tartibga solish va nazoratni o'z ichiga olgan¹⁶. Makroiqtisodiy o'zgaruvchilar yalpi ichki mahsulot o'sishi, inflyat-siya va foiz stavkalari kabi kreditlash faoliyatiga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kengroq iqtisodiy sharoitlarni amaliyotga tadqiq qilgan.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasida tijorat banklarining yillik ma'lumotlari asosiga kreditlash metodologiyasiga ta'sir etuvchi omillar aniqlangan. Tahlil jarayonida ilmiy abstraksiyalash, ekspert baholash, induksiya va deduksiya, taqqoslash, tizimli tahlil va ekometrik modellar usullaridan keng foydalanilgan.

12 Beck, Thorsten. "Bank financing for SMEs—lessons from the literature." National institute economic review 225.1 (2013): R23-R38.

13 Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "The impact of the global financial crisis on banking globalization." IMF Economic Review 63 (2015): 868-918.

14 Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "Being a foreigner among domestic banks: Asset or liability?." Journal of Banking & Finance 36.5 (2012): 1276-1290.

15 Amel D. et al. Consolidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence //Journal of Banking & Finance. – 2004. – T. 28. – №. 10. – S. 2493-2519.

16 Rajan R. G., Zingales L. The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century //Journal of financial eco-nomics. – 2003. – T. 69. – №. 1. – S. 5-50.

TAHLIL VA NATIJALAR MUHOKAMASI

Tadqiqotning asosiy maqsadi tijorat banklarining tadbirkorlik subyektlarini kreditlash metodologiyasini takomillashtirish va unga ta'sir etuvchi omillarning ekonometrik tahlili asosida ilmiy - amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish uchun ilmiy xulosalar qilishdan iborat. Mavzuni o'rganish jarayonida O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki, Davlat Statistika Qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi tijorat banklarining rasmiy ma'lumotlari asosida o'rganildi. Xususan, tijorat banklarning moliyaviy ma'lumotlarining tasviriy statistikada tasvirlangan, korrelyatsiya matritsasini tuzishga va regressiya natijalari asosida empirik model yaratishga harakat qilidik. Shuningdek, tasodifiy va o'zgarmas ta'sirlar metodlari, yig'ma eng kichik kvadratlar metodi, Pausson ehtimollik metodlaridan, robust standart xatoliklardan, hamda bir necha chetki kuzatuvlardan foydalanishga harakat qilindi.

Bugungi kunda, mamlakatimizda, tijorat banklari mijozlarining asosiy qismini tadbirkorlik subyektlari tashkil qiladi. Ularning faoliyatini yo'lga qo'yishda albatta moliyaviy mablag'ga ehtiyojlari mavjud, bu ehtiyojlarni qondirishda ular tijorat banklarning kredit mablag'lari hisobiga faoliyatini rivojlantiradi. Tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar nafaqat banklarning doramdliligi balki iqtisodiyotning rivojlanishi bilan bir qatorda YalM hajmi oshishi, aholi daromadlari ko'payishi va aholi bandligi darajasi oshishiga ijobiy ta'sir etishini korrelyatsion-regression tahlil asosida o'rganishga harakat qilindi. O'zbekiston Respublikasida faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik subyektlarida band bo'lgan aholi soni va tadbirkorlik subyektlariga ajratilayotgan bank kreditlarining YalMdagi tadbirkorlik subyektlari ulushiga o'zaro bog'liqligining korrelyatsion - regression tahlillari amalga oshirildi. Buning uchun, davlat statistika qo'mitasining ma'lumotlari asosida tayyorlangan ma'lumotlar bazasidan foydalandik (1-jadvalga qarang).

1-jadval: Tadbirkorlik subyektlarining O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyotidagi salmog'i¹⁷

Yillar	Tadbirkorlik subyektining YalMdagi salmog'i (%)	Tadbirkorlik subyektida band bo'lganlar soni (mln. kishi)	Tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan bank kreditlari (trln. so'm)
2009	45,7	7,7	0,7
2010	48,2	8,1	1,2
2011	50,1	8,3	1,8
2012	52,5	8,6	2,6
2013	54,0	8,9	4,1
2014	54,6	9,2	5,3
2015	55,8	9,6	6,9
2016	56,1	9,9	9,1
2017	62,9	10,1	9,5
2018	64,9	10,4	10,2
2019	63,6	10,5	14,4
2020	59,4	10,1	24,4
2021	62,9	12,2	34,8
2022	64,2	14,8	48,4

Tanlanma korrelyatsiya koeffitsientiga ko'ra, tadbirkorlik subyektining YalMdagi salmog'iga mazkur sohada band bo'lganlar sonining ta'sirchanligi yuqori bo'lib, $R=0,9597$ ga teng. Shuningdek, tadbirkorlik subyektining YalMdagi salmog'iga tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan bank kreditlarining ta'sirchanligi ham yuqori hisoblanadi, ya'ni $R=0,7686$ ga teng. Umuman o'rganilayotgan omillar orasidagi korrelyatsion bog'liqlilik darajasi yuqoridir (2-jadvalga qarang).

17 Manba: www.cbu.uz., www.stat.uz.- O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki va davlat statistika qumitasi ma'lumatlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

2-jadval: MS Excelda tanlanma korrelyatsiya koeffitsientining chegaralari¹⁸

Ko'rsatkichlar	Tadbirkorlik subyektining YalMdagi salmog'i (%)	Tadbirkorlik subyektida band bo'lganlar soni (mln. kishi)	Tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan bank kreditlari (trln. so'm)
Tadbirkorlik subyektlarining YalMdagi salmog'i (%)	1		
Tadbirkorlik subyektlarida band bo'lganlar soni (mln. kishi)	0,959718037	1	
Tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan bank kreditlari (trln. so'm)	0,768586181	0,910057465	1

Excel dasturining "Analiz данных" imkoniyatlaridan foydalangan holda regression tahlilni amalga oshiramiz. Bog'liqlik zichligi shkalaga asosan $r = 0,992474054$ ni tashkil etadi. Demak, ushbu shkalaga asosan ko'rsatkichlar orasidagi korrelyatsiya koeffitsienti juda kuchli bog'liqlik darajasiga ega.

Ma'lumotga ko'ra, $a_0 = -157331$, $a_1 = 8.056$, $a_2 = 0,00075$ teng bo'lib regressiyaning to'g'ri chiziqli formulasi quyidagi ko'rinishni oldi:

$$KBYU(u) = 8,056KBBS(x_1) - 0,00075KBBKR(x_2) - 15,7331$$

Demak, a_1 regressiya koeffitsienti natijaviy belgi (u) bilan omilli belgi (x) o'rtasidagi bog'lanishni belgilab beradi. Bu esa, omilli belgi bir birlikka oshganda natijaviy belgi necha birlikka oshishini ko'rsatadi.

3-jadval: MS Excel "Analiz данных" Regressiya dasturida olingan natija¹⁹

ВЫВОД ИТОГОВ							
Регрессионная статистика							
Множественный R	0,992474054						
R-квадрат	0,985004749						
Нормированный R-квадрат	0,981672471		2,262157163	=СТЮДРАСПОБР(0,05;B13)			
Стандартная ошибка	0,836430479						
Наблюдения	12		4,256495	=FРАСПОБР(0,05;B12;B13)			
Дисперсионный анализ							
	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимость F</i>		
Регрессия	2	413,6059565	206,8029782	295,5950038	6,19144E-09		
Остаток	9	6,296543514	0,699615946				
Итого	11	419,9025					
	<i>Коэффициенты</i>	<i>Стандартная ошибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значение</i>	<i>Нижние 95%</i>	<i>Верхние 95%</i>	<i>Нижние 95,0%</i>
У-пересечение	-15,73307658	4,032848671	-3,901231578	0,003612632	-24,85601409	-6,610139078	-24,8560140
Переменная X 1	8,056006404	0,523688493	15,38320302	9,05974E-08	6,871340729	9,240672079	6,87134072
Переменная X 2	-0,000748687	0,000120851	-6,195141073	0,000159795	-0,00102207	-0,000475304	-0,00102207

¹⁸ Muallif tomonidan shakllantirildi.

¹⁹ Muallif tomonidan shakllantirildi.

Regressiya tenglamasi ($Y=8,056-0x1-0,00075x2$) ning adekvatligini tekshirish uchun F-mezondan foydalanamiz.

Kuzatilgan ma'lumotlarga ko'ra, hisoblangan F_p (hisoblangan, kuzatilgan F) ko'rsatkichi tegishli kritik ko'rsatkich F_k , (F kritik, jadvali) bilan qiyoslandi.

$$F \text{ hisob} = 4.25, F \text{ jadval} = 295.595$$

Muallif hisob-kitobida $F \text{ hisob} > F_{\text{jadval}}$ ekanligi uchun (1) ekonometrik model adekvat xisoblanadi.

$$T_k = 2,262, T_{a_0} = -3,9, T_{a_1} = 15,38, T_{a_2} = -6,19$$

Hisob-kitobda $T_{a_1} > T_k$ ekanligidan a_1 regressiya koeffitsientining mohiyatli ekanligini bildiradi.

Fikrimizcha, regression tahlillardan quyidagi xulosalarni keltirib o'tish mumkin: faoliyat yuritayotgan tadbirkorlik sub'ktlarida ish bilan band bo'lganlar sonining 1 foiz punktga oshirilishi YaIM dagi tadbirkorlik subyektlari salmog'ining kamida 8 foizga oshishiga olib keladi. Demak, xulosa o'rnida tijorat banklari tomonidan tadbirkorlik subyektlariga ajratiladigan kreditlar hisobiga aholi band bo'lgan sonining har bir foiz punkti uchun, YaIM tadbirkorlik subyektlari salmog'ini kamida 8 foizga oshishi mumkinligini ijobiy natija sifatida qabul qilish mumkin (3-jadvalga qarang).

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mamlakatimizdagi yirik tijorat banklarining kredit ma'lumotlari va kreditlash amaliyotlariga ta'sir qiluvchi omillarning ekonometrik tahlil qilish natijasida quyidagi, umumlashirilgan xulosalarni shakllantirdik:

- tahlil natijalariga ko'ra tijorat banklari kredit qo'yilmalarining diversifikatsiya darajasi past ekanligi aniqlandi;
- foiz stavkalari va ajratilgan kreditlar orasidagi ijobiy bog'liqlik kuchsiz ekanligi;
- korrelyatsiya matritsasiga ko'ra mustaqil o'zgaruvchilarning o'zaro korrelyatsiyasi yuqori emasligi;
- bank kredit riskini oldini olish va kamaytirishda zamonaviy usullaridan kam foydalanilayotgani aniqlandi.

Tijorat banklari tomonidan kreditlash metodologiyasini takomillashtirish bilan bog'liq quyidagi takliflarni keltirib o'tamiz:

- tijorat banklari tomonidan bitta sohaga va bitta tarmoqqa beriladigan kreditlarning ilg'or xorij tajribasi asosida limit o'rnatish va ushbu limitga qat'iy rioya etish yo'li bilan banklar kredit portfelining optimal diversifikatsiya darajasini ta'minlashi lozim;
- jismoniy shaxslarga beriladigan chakana kreditlar miqdorini oshirish yo'li bilan bank kredit portfelining diversifikatsiyalashni oshirish maqsadga muvofiq;
- banklarda kredit riskini boshqarishning zamonaviy mexanizmlarga asoslangan samarali tizimini yaratish zarurdir.

Tijorat banklari amaliyotlarida mazkur takliflarning qo'llanilishi banklarning kreditlash metodologiyasini takomillashtirishga va unga ta'sir etuvchi omillarni aniqlashda, kredit xavfini boshqarishda hamda bank kredit portfeli sifatini oshirishga yordam beradi, deb hisoblaymiz.

Adabiyotlar/Literatura/Reference:

1. Обзор сферы услуг Западных стран. www.export.by/act/doc@mode, <http://aftershock.news: Politeconomica. ru/feb 2013/malyj – biznes.: http://aftershock.news>.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 12-sentyabrdagi "Respublika bank tizimini yanada rivojlantirish va barqarorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3270-sonli qarori. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.09.2017 y., 07/17/3270/0004.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son "2022-2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/5841063>.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 12-maydagi PF-5992-son "2020-2025-yillarga mo'ljallangan O'zbekiston Respublikasining bank tizimini isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Farmoni. <https://lex.uz/docs/4811025>.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-martdagi PQ-4224-son "Islom taraqqiyot banki guruhi va Arab muvofiqlashtirish guruhi jamg'armalari bilan sheriklikni yanada kengaytirish va chuqurlashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori. <https://lex.uz/docs/4281729>.

6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 23-martdagi PQ-3620-son "Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. <https://lex.uz/docs/3593541>.
7. Alloyo, Peter M. "The effect of credit reference bureaus on the financial performance of commercial banks in Kenya." (2013).
8. Rajan, Raghuram. "Competitive monetary easing: is it yesterday once more?." *Macroeconomics and Finance in Emerging Market Economies* 8.1-2 (2015): 5-16.
9. Stiglitz, Joseph E. *Economics for an imperfect world: Essays in honor of Joseph E. Stiglitz*. MIT Press, 2003.
10. Lagarde, Christine. "Economic inclusion and financial integrity—An address to the conference on inclusive capitalism." speech presented at the Conference on Inclusive Capitalism. Vol. 27. 2014.
11. Laeven, Luc, and Ross Levine. "Bank governance, regulation and risk taking." *Journal of financial economics* 93.2 (2009): 259-275.
12. Beck, Thorsten. "Bank financing for SMEs—lessons from the literature." *National institute economic review* 225.1 (2013): R23-R38.
13. Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "The impact of the global financial crisis on banking globalization." *IMF Economic Review* 63 (2015): 868-918.
14. Claessens, Stijn, and Neeltje Van Horen. "Being a foreigner among domestic banks: Asset or liability?." *Journal of Banking & Finance* 36.5 (2012): 1276-1290.
15. Amel D. et al. Consolidation and efficiency in the financial sector: A review of the international evidence // *Journal of Banking & Finance*. — 2004. — T. 28. — №. 10. — S. 2493-2519.
16. Rajan R. G., Zingales L. The great reversals: the politics of financial development in the twentieth century // *Journal of financial economics*. — 2003. — T. 69. — №. 1. — S. 5-50.
17. Manba: www.cbu.uz, www.stat.uz.- O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki va davlat statistika qumitasi ma'lumatlari asosida muallif tomonidan tayyorlangan.

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2023. № 10

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnalning ilmiyligi:

"Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot"
jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining

2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

